

14. juuni leinapäeval

“Kommunismi ja natsismi kuriteod, küüditamised, holokaust ja holodomor on inimsusevastased kuriteod, mida me ei tohi unustada,” ütles president Toomas Hendrik Ilves 14. juunil Kadrioru roosiaias massiküüditamise ohvrite vastuvõtul.

“Seda arutat kurjust üle põlvkondade ikka mäletades, on meelespidamine üheks tagatiseks, et enam ei saaks võimalikuks olukord, kus segunevad pime sallimatus, vabaduse ja demokraatia puudumine, repressioonid enda rahva ja teiste vastu,” ütles riigipea.

President Ilves märkis oma sõnavõttus, et kommunistlik režiim võttis oma repressioonide ohvriteks teadlikult need, kes olid olnud vabad inimesed ja oskasid või julgesid seda vabadust igatseda. “Neid kardab ja püüab hävitada iga totalitaarne režiim: küüditades ja mõrvates, külvates hirmu ja alandlikkust,” sõnas riigipea.

“Täna mälestame kõiki neid ohvreid, sõltumata nende rahvusest, usutunnistusest või kodumaast,” lisas ta.

President Ilves nentis, et kakskümmend viis aastat pärast Euroopa *annus mirabilis*’t – Raudse Eesriide langemist ja totalitaarse süsteemi kokkukukkumist – oleme Euroopas jälle tunnustajaks vägivaldsele piiride muutmisele ning teise riigi suveräänsuse ja rahvusvahelise õiguse jalge alla tallamisele.

“Seda kõike saatev eneseõigustulik retoorika on meile õõvastavalt tuttav. Me oleme ennegi näinud, kuidas

kaunitesse sõnadesse peidetakse julmad eesmärgid ja alatud kavatsused,” tõdes president Ilves ja lisas: “Seetõttu peame pidevalt Eesti eest hoolitsema. Hoidma kõiki oma inimesi, seisma igakülgsele enda riigi julgeoleku kaitsel ning hoolima vabadusest Euroopas ja ka kaugemal. Oma vaba riik ja demokraatia nõuavad hoolsat tööd. Seda peame me ise tegema, vastutust ei ole siin kellelegi veeretada.”

14. juuni leinapäeval Tallinnas...

Riigikogu esimees Eiki Nestor:

„...See kõik juhtus 73 aastat tagasi, kui võõras võim 10 000 süütut inimest Eestist vangilaagritesse ja asumisele saatis ainuüksi seetõttu, et nad lihtsalt olid olemas. Kahjuks kohtame ka täna maailmas riike, ideoloogjaid ja inimesi, kes on valmis teisi sellisel moel süüdistama või isegi hävitama. Mõtleme sellele ja seisame sellise maailmanägemuse vastu...“

Fotod: Heidi Tooming ja Aare Leinpere

... ja Viljandis

Mälutulpade väli ühendaks põlvkondi

Fotod: Heidi Tooming

EESTI MEMENTO LIIDU JA MEMENTO TALLINNA ÜHENDUSE ESINDAJA, Tartu Ülikooli kriminoloogiaprofessori JÜRI SAARE sõnavõtt märtsiküüditamise 65. aastapäeva mälestusüritusel Tallinnas, Vabadussõja võidusamba jalamil 25. märtsil 2014. a.

Austatud Eesti Vabariigi President, Riigikogu esimees, Riigikogu liikmed, ministeer, lugupeetud mälestustseremoonias osalejad.

Lubage mul Eesti Memento Liidu ja Memento Tallinna ühenduse nimel tänada teid kõiki, et tulite täna siia.

Oleme kogunenud, et mälestada 65 aasta taguseid sündmusi, mil oma kodudest sunniti lahkuma enam kui 20 tuhat inimest. See oli suur tragöödia nii küüditatud, nende lähedaste kui ka kogu Eesti rahva jaoks. Meie püha kohus on kõiki neid inimesi väärikalt meele pidada ja öelda taas kord välja, et kedagi pole unustatud.

Seoses massiküüditamisega on räägitud ohvrite suurtest arvudest, mis annavad pildi selle koletusliku vägivalla ulatusest, puudutades nii praktiliselt kõiki Eesti peresid. Suurte arvude taga tuleb aga kindlasti näha inimesi. Mäletada seda, et meile on tähtis iga üksik purustatud elusaatus, realiseerimata unistused, katkenud elukaar.

Me peame ikka ja jälle ütleva välja, et siinmail ei kehti põhimõte, mille järgi inimese saatuse määrab ära tema grupiline kuuluvus. Massirepressioonide loogika just alati selline ongi, sest esmalt võetakse alandava sildistamise ja viha üleskütmisega mingitelt inimgruppidele eluõigus. Ja seejärel otsekui automaatselt järgnevad vägivallateod konkreetsete inimeste vastu, kes neisse gruppidesse kuuluvad.

Niisugune on üdinisti vale ja ebakõlbeline arusaam, sest iga inimene on väärt ja kordumatu ning mitte kedagi ei tohi

karistada selle eest, kes ta on.

Tallinna kommunismiohvrite memoriaali idee just sellisel kujul, kus luuakse „Mälutulpade“ väli, kuhu kantakse kõikide Eestis toimunud repressioonide ohvrite nimed, sümboliseerib just läänelikku, kristlikku suhtumist. See memoriaal ühendaks edaspidi erinevaid põlvkondi ja nii meid kõiki läbi rahusõnumi.

Valides sellele mälestisele sobivat asukohta, ei tohiks see saada riigisiseste pingete kasvu põhjuseks, sest seda ei sooviks keegi. Me loodame, et Eesti uus valitsus jätkab varasemate valitsuste järjepidevat tegevust Memento kui meie ajaloomälu looja ja talletaja tegevuse toetamisel.

Minevikku vaatamine pole Memento kui organisatsioonile olnud kunagi omaette eesmärk. Minevik peab olema koht, kust ammutavad jõudu uued sugupõlvad, ajalugu kasutatakse oleviku lahtimõtestamiseks tuleviku nimel, sest „kui möödunu enam tulevikku ei valgusta, koob inimene pimeduses“.

Läänemaailm on elanud juba 70 aastat „pika rahu“ perioodis ja paljudele tundus, et nii jääbki igaveseks. Täna näeme

paraku seda, kui kiiresti võib rahvusvaheline olukord pöörduda halvemuse suunas. Me kõik teame, mis toimub Ukrainas ja meie naaberriigis Venemaal.

Pole keeruline näha suuri kokkulangevusi natsi-Saksamaa ja putini-Venemaa juhtide sõnakasutuses, millele ei tohi leida mingitki õigustust. Tee sõjakast retoorikast vägivallategudeni võib olla väga lühike ja seda näitab ka Eesti minevikukogemus.

Memento mõistab seetõttu organisatsioonina hukka Venemaa agressiooni mistahes teise riigi vastu ning sellisele teguviisile õigustuste otsimise.

Kallid siiakogunenud. Tõde on see, et elame keerulises maailmas ja kunagi ei või olla kindel, et meie sitkust ja ühtsust ei panda uuesti proovile.

Kuid just nii, raskusi trotsides ja ületades saame me üha tugevamaks. Meie, Memento liikmed, ei väsi rõhutamast, kui õnnelikud me oleme vaba Eesti üle, mis astub kindlal sammul tulevikku.

Täna!

Peep Varju

Ülle Rajasalu

Leo Õispuu

Märtsiküüditamise mälestusüritusel Rahvusraamatukogus esinesid kõnega Eesti Memento Liidu juhatuse esimees Leo Õispuu, Harju maavanem Ülle Rajasalu ja Peep Varju Tallinna Memento Ühendusest.

EESTI MEMENTO LIIDU JA MEMENTO TALLINNA ÜHENDUSE ESIMEHE LEO ÕISPUU SÕNAVÕTT märtsiküüditamise 65. aasta- päeva mälestusaktus-kontserdil Eesti Rahvusraamatukogu suures saalis 25. märtsil 2014. aastal

Lugupeetav Harju maavanem Ülle Rajasalu, lugupeetavad Tallinnas ja Harjumaal elavad endised küüditatud, daamid ja härrad! Eesti Memento Liidu ja Memento Tallinna Ühenduse nimel tänan Teid, et tulite siia tähistama 1949. aasta märtsiküüditamise 65. aastapäeva ning ühtlasi ka Eesti Memento Liidu 25. aastapäeva.

RIIKLIK MÄLESTUSÜRITUS

Tund aega tagasi algas ja nüüd on juba lõppenud märtsiküüditamise 65. aastapäeva riiklik mälestusüritus Tallinnas, Vabadussõja võidusamba jalamil. Paljud teie hulgast olid seal. Eesti hümn esitas Politsei- ja Piirivalveameti orkester. Sõna võtsid Eesti Vabariigi President Toomas Hendrik Ilves ning Memento poolt Tartu Ülikooli õigusteaduste professor Jüri Saar. Mälestuspalvuse viis läbi Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku peapiiskop Andres Põder. Märtsiküüditatute mälestuseks asetati pärjad Vabadussõja võidusamba jalamile. Pärgade asetamine: Eesti Vabariigi Presidendi, Riigikogu ja

Vabariigi Valitsuse ühise pärja asetaski Vabariigi President Toomas Hendrik Ilves; Kaitseväge ja Kaitseliidu ühise pärja asetaski Kaitseväge juhataja kindralmajor Riho Terras ja Kaitseliidu ülem brigaadikindral Meelis Kiili; Eesti Memento Liidu ja Memento Tallinna Ühenduse ühise pärja asetaski Eesti Memento Liidu juhatuse esimees Leo Õispuu ja Memento Tallinna Ühenduse aseesimees Peep Varju; Tallinna linna pärja asetaski abilinnapea Kalle Klandorf; Harju Maavalitsuse pärja asetaski Harju maavanem Ülle Rajasalu. Loetletud viie registreeritud mälestuspärja asetamist abistasid sõjaväelased. Taustaks mängis orkester loo "Langenud kangelastele", autor Juhan Aavik. Kõikide teiste, mitteametlike pärgade ja lillede asetamise taustaks mängis orkester "Eestimaa, mu isamaa", autor Elmar Kasesalu.

Märtsiküüditamise riikliku mälestusürituse eeskujuliku läbiviimise eest Tallinnas tänan Memento nimel Sise-ministeeriumit, minister Ken-Marti Vaherit, pressinõunik Kaili Uusmaad, moderaatorit Tõnis Millingut ja dirigent Arvi Miidot.

MÄRTSIKÜÜDITAMISE 65. AASTAPÄEVAST

Mälestusüritus jätkub praegu Rahvusraamatukogu suures saalis ja fuajees. Nii 65-ndast kui ka 25-ndast aastapäevast räägime ja kirjutame kogu käesoleva aasta. Praegusel üritusel anname rinna- ja linnamärgid neile, keda küüditati pä-

rast Teist maailmasõda. Peaaegu sama kujundusega rinna- ja linnamärgid annetas Eesti Vabariigi president Kadrioru Roosiaias 14. juunil 2011 enne sõda küüditatutele. Kokku anti 2011. aastal välja üle 700 rinna- ja linnamärgi. Praegu on ette valmistatud 2500 rinna- ja linnamärki. Need antakse inimestele kätte Eesti Memento Liidu juhatuse liikmete poolt, koostöös maavanematega. Täna saavad rinna- ja linnamärgid Rahvusraamatukogus kuni 380 tallinlast ja ligi 80 väljaspool Tallinna elavat harjumaalast.

Vastavalt Eesti Memento Liidu ja Eesti Vabariigi presidendi kantselei otsusele antakse rinna- ja linnamärgid praegu elus olevatele endistele märtsiküüditatutele: see tähendab neile, kes 25.-29. märtsil 1949 vagunites ära viidi ning neile, kes hiljem järele viidi, samuti anname märgid asumisel sündinud lastele, vangilaagritest vabanenud ja perekonna juurde asumisele saadetutele. Kahjuks jäävad mitteküüditatud märksaajate hulgast välja, kuna ekslikult arvatakse, et nende kannatused ei olnud suured ja algselt neid oli väga palju (üle 10 tuhande). Lisaks märtsiküüditatutele otsustati samalaadsete anda märgid ka 15.08.1945 sakslastena küüditatutele, algarvuga 566 inimest; 01.04.1951 usutunnistuse pärast küüditatutele, algarvuga 312 inimest; aastatel 1945-1953 massiküüditamiste vahepealsetel aegadel viidutele, algarvuga 1674 inimest, kuna neid on võrreldes märtsiküüditatutega suhteliselt vähe ning seega ei ole otstarbekas neid eraldi kokku kutsuda.

Sini-must-valgete rinnamärkide anetamine, pealkirjaga “Eestist küüditatu”, toimub kõikides maakondades. Probleemiks kujunes endiste küüditatute aadresside ja eriti veel uute perekonnanimede kättesaamine pensionametitest, riiklikest registritest. Takistuseks kujunesid andmekaitse seadused vaatamata aastaid kestnud kõrgtasemel taotlustele. Seetõttu oleme teid täna siia kutsunud vastavalt andmetele, mis on saadud Memento tegutsevate organisatsioonide liikmete kartoteegikaartidelt, samuti tuttavate ahela kaudu ammutatud teabe alusel ning ka kohalikes ajalehtedes avaldatud kuulutuste vastukajana saadud andmetele. Häbiväärsest ebaproduktiivne tegevus digiajastul!

Märtsiküüditamise 65. aastapäeva olulise sündmusena toimub leinapäeval, 14.06.2014 EV Presidendi Toomas Hendrik Ilvese ja proua Evelin Ilvese kohtumine endiste küüditatutega Kadriorus Presidendi Roosiaias. Roosiaeda kutsutakse 300 endist küüditatut, pluss nende saatjad. Kutsed väljastab nendele Presidendi Kantsleile.

Märtsiküüditamise 65. aastapäeva puhul andis Eesti Represseeritute Registri Büroo (ERRB) 2014. aasta märtsis välja raamatu pealkirjaga “Eestist 1945-1953 küüditatute nimekirj”. Selles raamatus on 35472 isiku lühiaandmed. Need on algandmed (ligi 65-aastaguse seisuga) inimeste kohta, kellele anname täna ja lähiajal rinnamärgid. Aastatel 1940-1941 küüditati Eestist Venemaale ligi 11000 inimest. Seega – kokku ajavahemikus 1940-1953 (enne ja pärast sõda) küüditati Eestist kokku üle 46 tuhande inimese. Jätkuva uurimistöo tulemusena võib nendesse nimekirjadesse lisanduda paari protsendi ulatuses Siberis sündinud lapsi. Küüditatute mälestuseks süüdatakse üliõpilaste ja õpilaste organisatsioonide eestvedamisel Tallinnas Vabaduse väljakul, Tartus Raekoja platsil ja mujal Eestis tuhandeid küünlaid.

Mõni sõna isiklikust kokkupuutest märtsiküüditamisega. Mina, 1941. aasta küüditatu, põgenesin Siberist ja märtsiküüditamise ajal õppisin Kuresaares keskkoolis. 25. märtsil 1949, koolivaheajal, viibisin maal vanatädi juures. Varahommikul äratasid mind naabrid sõnadega: “Vanaisale sõideti juba veoautoga järele, jookse ruttu minema.” Mina varjusin, kuid voodihaige

vanaisa tõsteti mitme mehega veoautokasti ja ta suri küüdivagunis Venemaal. Vanaema tuli Siberist tagasi tühjale kohale, et kõike uuesti alustada.

EESTI MEMENTO LIIDU 25. AASTAPÄEVAST

25. märtsil 1989. aastal, märtsiküüditamise 40. aastapäeval, osalesin Tallinna Linnahallis koosolekul, kus toimus Eesti Memento Liidu (EML) asutamine. Viibisin seal inimesena, kes oli kaks korda küüditatud (1941 ja 1950), ametlikult üle 16 aasta Siberis asumisel olnud, sellest ajast 4 kuud vanglates viibinud. Meie perest ja lähedastest sugulastest jäi Venemaa mulda 7 inimest, sealhulgas isa, ema, vanem vend, vanaisa. Minusuguseid kommunismiohvreid viibis Linnahalli saalis arvatavasti mitu tuhat. Represseeritute endi algatusel kutsutigi kokku endised küüditatud ja poliitvangid üle kogu Eestimaa Tallinna suurimasse saali Linnahallis. Moodustati ka Eesti Õigusvastaselt Represseeritute Liidu “Memento” Tallinna Ühendus (Tallinna Memento) ja analoogilised ühingud maakondades ning suuremates linnades, nõndanimetatud maakondlikud ja linnade Mementod. Samaaegselt alustas andmete kogumist Eesti Represseeritute Registri Büroo (ERRB). EML, Tallinna Memento ja ERB asutamist ettevalmistavad väiksemad koosolekud toimusid juba enne 1989. aastat Tallinnas kunstiinstituudi, silmakliiniku, projekteerijate maja ruumides ja mujal Eestis.

Alates fosforiidisõjast (1987) võtsin osa paljudest Eesti poliitilistest üritustest. Alates 1989 osalen ERB tegevuses (aastast 1992 juhatajana), pidevalt olen olnud Tallinna Memento ja EML juhatusel. Seega, enam kui 25 aasta kogemuste alusel, pean kaasteeliseks vajalikuks loetleda siinkohal väarikaid inimesi, keda võib nimetada Memento asutajateks, eestvedajateks, julgeteks organiseerijateks, KGB takistavat tegevust mitte-kartvateks meesteks ja naisteks. Nendeks inimesteks on: Elmar Joosep, Aleksander Levin, Enn Sarv, Jüri Pertmann, Aadu Oll, Aadu Rast, Leo Talve, Enn Tarto, Kuno Raude, Tiia Nurmis, Mare Saks, Asta Ellmann, Oie Tipner, Helmi Veske, Mirjam Puhk-Kaber, Virve Virkus, Viljar Ansko, Ülo Ojatalu, Endel Palmiste, Leo Õispuu, Heino Jalakas, Anne

Eenpalu, Juta Vessik, Rein Väli, Helve-Esta Sillamaa, Leida Kiiver (Hiiumaalt), Ants Kondoja, Kalju Kotkas, Udo Josia, Hans Sissas, Udo Suurtee, Uno Säästla, Udo-Vello Lamp, Ants Salum, Endel Paiso, Peep Varju, Tiit Teesalu, Rein Purje, Rudolf Aller, Jaan Arvola, Ülo Kann-Roos, Helvi Koppel, Hugo Tamleht, Lembitu Kuuben, Heino Lätt, Lembit Leinjärv, Maret Terav, Õilme Nurk, Loreida Mägi-Tiik, Esta Reidisaar, Heino Noor, Arno-Toomas Pihlak, Enno Piir, Inga Saarva, Astrid Sard-Kuuskor, Gerda Talve ja palju teisi. Täpsemad andmed vt Memento nimekirjaraamatus R4, lk 21-34. Suur tänu neile kõigile ennastsalgava ja kohusetruu tegevuse eest! Ilma loetletud inimesteta ei oleks Mementot. Memento 25. aastapäevast räägime ka augustikuus Pilisveres.

KOMMUNISMIOHVRITE MEMORIAALIST

Kallid saatusekaaslased! Rääkida oleks veel palju, kuid aktuse lühikõnese kõik teemad ei mahu. Lõpetuseks tahaksin siiski veidi mõtiskleda selle üle, kuidas põlistada kommunismiohvrite mälestust. Võib muidugi loota, et see kurb mälestus püsib järeltulevate põlvete südames. Aga siiski – kui kaua? Nimed on trükitud Memento nn mustadesse raamatutesse, sisestatud Interneti ning säilivad seal igavesti. See on väga oluline. Aga raamatud ei ole iga päev kõigile nähtavad. Seetõttu ongi aktuaalseks muutunud kommunismiohvrite nimememoriaali rajamine Tallinna kesklinna.

Nõustun Heido Otsa mõtteavaldusega, kes toonitab, et lisaks meile enesetele on memoriaali rajamine just kesklinna vajalik ka Tallinna külastele. Peaaegu iga võõrsilt tulnud inimene, kes külastab Eestit, külastab Tallinna. Siin peab ta sattuma võimalikult kergesti kohta, kus oleks selgelt ja suurelt näha, millist kurja on okupandid teinud siinsele rahvale. Oleks näha, et meie mure võimalike uute agressorite pärast on tõsine. Kahjuks oli memoriaali rajamine mitmeks aastaks soikunud. Memoriaali rajamise idee tuli varjusurmast äratada.

järg lk. 6

algus lk 5

Laskumata siinkohal üksikasjadesse, meenutan vaid, et Kultuuriministeeriumi ja Eesti Arhitektide Liidu poolt 2011. a. kuulutatud avalikule konkursile kommunismiohvrite memoriaali asukoha ja ideekavandi leidmiseks laekus 66 võistlustööd. Mõni kuu tagasi otsustas grupp mementolasi memoriaali rajamise idee taaselustada. Meie soosingu pälvis Kultuuriministeeriumi konkursil esimest ja teist kohta jaganud ideekavand MÄLUTULBAD, autoriks Koit Ojaliiv, kellelt on näidiseina tellitud tema poolt algselt Maarjamäele kavandatud projekti kohandus ületoomisena Tallinna kesklinna: Tõnismäele ja Kaarli puiesteele. Valminud on kaks vastavasisulist eskiisprojekti.

Kuid peamine on see, et meie ootused täitusid: memoriaali rajamine on taas päevakorda tõstetud – ja päris kõrgel tasandil. Memoriaali asukohtade suhtes on arvamusi avaldanud Reformierakonnast juhatuse liige Kalev Lillo, IRL-st Mart Nutt, Keskerakonnast Enn Eesmaa, sotsiaaldemokraat Mart Meri ja paljud teised. On esitatud mitmeid paiku. Näiteks pooldab Vabariigi President memoriaali rajamist Hirveparki. Sotsiaaldemokraate esindav rahvasaadik Mart Meri leiab, et “Kõigile ühine memoriaal olgu ikka Eesti Vabariigi pealinnas Harjuoru bastioni ääres Vabaduse väljaku pikendusena, sest vabadust see memoriaal ju taotleb.” Peaminister Andrus Ansip arvab, et Tõnismäele tuleks ehitada hoone. Represseerituna loodan, et ei räägita eluhoonest, vaid rahvusvahelisest kommunismiohvrite muuseumist. Tähtis on see, et nimememoriaali rajamist just Tallinna KESKLINNA pooldavad nüüd ka valitsusasutused. Nemad saavadki langetada lõpliku otsuse.

Tallinnas ei ole mälestusmärki kommunismiohvritele, kui mitte arvestada ERSP poolt 20 aastat tagasi Kaarli puiesteele pandud 0,6x0,6 meetri suurust paekivitükki, asukoha kinnipanemise kivina. Raha kogumine, kiriklik õnnistamine – kõik toimus nagu vaja, kuid 20 aastat vana kivi on halvas olukorras.

Kallid saatusekaaslased! Kogunesime siia eelkõige kurva aastapäeva tähistamiseks, kuid elu läheb edasi. Olgem optimistlikud!

Täna tähelepanu eest!

Mineviku mälu peale ehitame tulevikku

Urmas Reinsalu
IRL esimees

See aasta on tähendusrikas mitmete oluliste aastapäevade poolest, mis on seotud eesti rahva ajalooga. Suvel tähistati 70. aasta möödumist kaitselahingutest Siinimägedes. 31. augustil täitub 20 aastat Vene vägede lahkumisest Eesti pinnalt. Kümme aastat tagasi astus Eesti nii Euroopa Liitu kui NATO-sse. On oluline meelles pidada neid sündmusi.

65 aastat möödus märtsiküüditamisest ning MEMENTO algatus võõrvõimu ohvreid mälestusmärkidega meeles pidada on väga õige ja hea samm.

Ajaloo meelepidamine lubab meil täna asetada ka praegu toimuvaid sündmusi õigesse perspektiivi. Neil päevil käib Euroopas, Ukraina pinnal sõda. Venemaa agressiivsus on reaalne oht kogu Euroopale.

Meie ülesanne on sellest teha õiged järeldused ning astuda vajalikke samme. Esiteks, rahvuslik julgeolek peab olema prioriteet. Peame kiirelt tegelema Eesti iseseisva sõjalise kaitsevõime arendamisega ning panustama enam sellesse, et meie relvasüsteemid ning üksuste varustus oleks tagatud.

Teiseks, peame selgitama toimuvat oma liitlastele ning nende tahet koondama. Agressorid mõistavad jõudu ning otusekindlust vaba maailma põhimõtete kaitsmisel. Üks osa sellest on ka see, et liitlased näitaksid valmidust Eestist kaitsta nii oma kohaoleku kui sõjalise võimekuse arendamisega.

Ning kolmandaks, peame Eestis arendama vabatahtlikku riigikaitset. Riigikaitseõpetus koolides, Kaitseliidu ja teiste riigikaitseorganisatsioonide tegevus peab olema toetatud ning lähtuma teadmisest, et igal inimesel on võimalik anda panus Eesti kaitsmisesse. Julgeolek on meie ülesanne number üks.

Teine tõsine teema on Memento ja IRL-i koostöölepingu elluviimine. Aastatepikkuse koostöö tulemusel on tehtud ära mitmed suured ja head asjad, nagu represseeritute seadus ja Vabadussõja Võidusammas.

Nüüd on lähemaks ülesandeks kommunismiohvrite memoriaali rajamine Tallinna. Selle asjaga on venitatud ning peame tõstma otsustavalt tegutsemise tempot, muidu ei jõua see asi kuhugi. Olen seisukohal, et otsustav sõna nii asukoha kui teostuse küsimuses peab olema represseerituil endil.

Represseeritute seadusest tulenevalt on lahendamata mitu praktilist probleemi. Ma ei pea mõistlikuks, et inimesed peavad esitama kuludokumente bussihüvituse kohta. Arukam ja vaeva vähendav oleks sellest dokumentide esitamise nõudest loobumine.

Üldise pensionikasvu puhul on tekkinud olukord, kus just represseeritute pensioniaastad lähevad riigi maksu alla. Arvan, et represseerimise eest saadud staažiaastad peaksid olema eraldi käsitletavad ning maksustamata. See on asi, mis tuleb samuti lahendada.

Lisaks on veel mitmeid praktilisi ülesandeid, mille taga on reaalne inimeste toimetulek ja mis eeldavad elluviimist. IRL oma töökava koostamisel võtab need asjad olulisena ülesandeks.

Soovin kõigile tugevat tervist ja ühist tegutsemistahet!

VÕRUMAA

Head saatusekaaslased!

Aprillis 1949 kirjutas Võrumaalt Eestimaa lõunatipu lähedalt Mõnistest Irkutski oblastisse Tuluni rajooni Iija jõe kaldale jõudnud vana Eesti talumees Arnold Tiits järgmised luuleread:

See oli kord märtsi kuu lõpul,
Kui kodust ma lahkuma pidin.
Ei küsinud keegi meilt seda,
Kas oled sa süüdi või ei.

Meid püsside valve all toodi
Mööda vesiseid kevade teid.
Ja igal pool ulgusid koerad,
Neil kurb oli lahkuda meist.

Meid oli ju noori ja vanu,
Ja lapsuke si väikesi ka.
Mis kurja nad ilmale teinud,
Et igal pool valve ja püss.

Meid rongile kõiki siis viidi,
Kus algas meil Siberi sõit.
Ei võinud küll aimata seda,
Mis ees võib oodata kõik.

Kui kõlasid rongide viled,
Siis algas meil tundmatu tee.
Meil saatjaks oli sätendav päike
Ja sõprade hüvastijätt.

Kui möödusid väiksed kodukülad,
Kus veetsin kord nooruse ma.
Viimast korda nägin ta radu,
Oh kui kurb oli lahkuda neist.

Meid toodi kaugele itta,
Kus oli kõik rändurite maa.
Ei ole mul kodu, ei kohta,
Kus rahu saaks hinge ma.

Täna 65 aastat tagasi pidid kümned tuhanded Eestimaa pered maha jätta oma kodud ja minema püssimeeste valve all vastu teadmatusale. 25. märtsist 29. märtsini viisid 19 ešeloni 1076 vaguniga meie rahva parimad pojad ja tütreid Venemaa erinevatesse piirkondadesse asumisele, teadmata, kui pikaks ajaks.

Mitmed meie teelistest ei jõudnud sihtjaama, vaid leidsid oma viimse puhkepaiga raudteeäärsetes tundmatutes metsades või lihtsalt teepervel. Paljude meie õed ja vennad, vanemad ja vanavanemad puhkavad Venemaa erinevatel kalmistutel, kus enam mitte keegi mitte kunagi ei too lilli hauakäepale ega kummardu kulunud risti kohale. Kuid Eesti rahvas oli ja on tugev ning lõputu koduigatsus andis meile enamusele siiski jõudu elada üle need ränkkrasked aastad ja jõuda tagasi oma pühale kodumaale. Täna on paljud

meie saatusekaaslased leidnud puhkepaiga oma püha Eestimaa pühas muldas. Langetame pea kõigi meie saatusekaaslaste mälestuseks, keda enam meie hulgas pole.

Need ajad ei tohi korduda. Vaid meie, siberlaste, põlvkond teab veel kõige paremini, milline hind on sõnadel KODU ja KODUMAA. Me peame oma südamesse kasvanud kodu- ja kodumaa-armastuse kandma edasi ka praegustesse noortesse, et olla kindlad, et need rängad 1941. ja 1949. aasta väljasaatmised ja 1940.a. omariikluse kaotamine ei korduks. Meie mälestused peavad noortel aitama leida kindla tee omariikluse ja riigikaitse tugevdamisele.

Austatud saatusekaaslased! Tugevat tervist teile! Oleme ikka toeks oma noorematele põlvkondadele, et meie väikese Eesti põline rahvas ei peaks enam kunagi tundma võõra võimu iket. Rahulikku sinist taevast meie kodude kohale!

Silver Sild

EML juhatuse aseesimees

Memento Võrumaa Ühenduse juhatuse esimees

Sündinud 1956. a. Irkutski oblastis Tulunis

VALGAMAA

Kell 14 algas Valga kultuurikeskuses teemakohane mälestuspäev, kus sõnavõttudega esinesid Valga maavanem Margus Lepik, Agu Kabrits ja Enno Kase. Küüditatutele anti küüditamise 65. aastapäeva puhul valminud mälestusrinnamärgid. Esines südamesõprade seltsi lauluansambel.

Fotod erakogust

SAAREMAA

Kuressaare mementolased Kuressaare Laurentiuse kirikus pärast märkide „Eestist küüditatu” kätteandmist

Fotod: Irina Mägi

Möödas

Sageli öeldakse: „Miks sellest enam rääkida, see tegevus on möödas ja asi sellega lõpetatud“, kuid ma kahtlen, kas tegelikult elus ka nii on.

Sellest on vähem kui viis kuud, kui Memento Liit koostöös presidendi kantsleiga otsustas seoses märtsiküüditamise 65. aastapäevaga välja anda Eestist aastatel 1945-1953 küüditatutele ja seal sündinud lastele mälestusmärgid „Eestist küüditatud“. Märgid valmisid vastavalt kavandatud ajale ning osa maakondi sai need üle anda ka õigel kuupäeval s.o. 25. märtsil.

Saare Maakonna Memento Ühendusel see ei õnnestunud. Lihtsal põhjusel – puudusid nimekirjad. Miks kõrgemal seisvad organid ei tahtnud või ei suutnud avada küüditatute nimekirju? Need inimesed, kes olid neil aastatel küüditatud Siberisse, tahaks uskuda, et on meie riigile kõige lojaalsemad ja nüüd, kus nad on jõudnud raugaikka, on nad nii salastatud, et sotsiaalamet ei tohtinud nende andmeid avaldada. Lõpuks saime tänu valdade ja vallavanimete mõistlikule suhtumisele nimekirjad koostatud ja võisime mälestusmärke jagama hakata. Maal elavate küüditatute puhul oli suhteliselt lihtne – viisin nimekirjad ja õige hulga märke Saaremaa Omavalitsusliitu, sealt said vallavanimad need kätte ning andsid oma pidulikel üritustel ka üle. Veidi segadust tekitas aga olukord, et Saaremaa neli

Mälestusmärk Roomassaare sadamas, kõneleb Rein Väli

omavalitsust ei kuulu Saaremaa Omavalitsusliitu ja neile tuli mälestusmärgid ise kohale toimetada.

Tundub, et nii lihtne oligi see toiming, kuid võta näpust. Kuressaare linn ja seal elavad represseeritud olid veel märkideta. Siin tulid appi kodukaitsjate Saaremaa malev ja Kuressaare kultuurivara töötajad. Lõplik pidulik üritus oli 14. juunil k.a. kirikus, kuhu olid kutsutud kõik linnas elavad küüditatud, toimus mälestusjumalateenistus, samas andis linnapea kätte mälestusmärgid.

Sealt mindi bussidesse ning sõideti Kudjapeale represseeritute mälestusmärgi juurde, toimus leinamiiting, kus esinesid maavanem, kaitseliidu ülem, Memento esindaja, olid sõnavõtnud rahva hulgast. Pärast miitingut suunduti Roomassaarde mälestuskivi juurde, ase-

tati lillekimbud ja küünlad ning lõppakord oli Kuressaare kuursaalis, kus esines Kuressaare Muusikakooli viiuldajate ansambel. On kahju, et osa inimesi ei jõudnud üritusele tulla ja nendele on mälestusmärgid kätte andmata.

Saartelt toimus peale eelpool nimetatud 25. märtsi ja 14. juuni veel neli küüditamist – ka 01.-03. juulil 1941.a. järelküüditamine, kus viidi ära rohkem inimesi, kui 14. juuni küüditamisega, ning 25. oktoobril 1944. a. toimus esimene küüditamine Saksamaale. Represseeritutega võrdsustatud isikuid on veelgi – näiteks Tšernobõlis käinud poisid.

Rein Väli,
Eesti Memento Liidu juhatuse liige,
Saare Maakonna Memento Ühenduse
juhatuse esimees.

JÕGEVAMAA

Juuniküüditamise mälestuspäev

Juuniküüditamise mälestuspäeva tähistamine toimus Jõgeva maakonnas mitmes kohas. Maavanema, Jõgeva Linnavalituse ja Kaitseliidu osavõtul toimus suurem üritus 13. juunil Jõgeva raudteejaama juures oleva küüditatute mälestuskivi juures. Tähelepanuväärseks tegi aga ürituse see, et toimus ka piltlikult „nurgakivide“ asetamine antud alale loodava mälestuspargi jaoks. Mälestuskivi juurde paigaldas MTÜ Jõgevamaa Represseeritud kaks maakivist istepinki, millest ühele on graveeritud 14. juuni 1941 ja teisele 25. märts 1949. Olgu need kivid meeldetuletuseks kõigile, et mälestuspargi mõte ei jääks pelgalt unistuseks.

Ants Aluoja

MTÜ Jõgevamaa Represseeritute juhatuse aseesimees

Rinnamärkide üleandmine Jõgevamaal

Rinnamärkide „Eestist küüditatu“ üleandmine toimus 28. mail 2014 Palamuse Rahvamajas. Märgisaajaid õnnestus tuvastada ca 160, kellest valdav enamus tänu kohalike omavalitsuste transpordile ka üritusest osa võttis. Töö jätkub. Juuli alguseks on meie ühingule laekunud veel ca 40 küüditatu andmed. Märgid andsid üle Jõgeva maavanem Viktor Svjatõšev ja Jõgeva OVL-i esimees Enn Kurg, avakõnega esines MTÜ Jõgevamaa Represseeritud juhatuse aseesimees Ants Aluoja. Meelelahutusliku osa sisustasid rahvatantsijad „Paunvere Maalid“ ja Palamuse Gümnaasiumi „Peapöörirajad“. Lauludega esines Aidu segaansambel, päevateemalisi luuletusi luges Jaana Koppel ja taustamuusikat mängis akordionil Vello Pütsep. Täname kõiki, kes ürituse toimumisele kaasa aitasid ja eriti soojad tänusõnad Palamuse Rahvamaja juhatajale Ivar Vinkmanile.

Fotod erakogust

LÄÄNEMAA

Toredad inimesed: Läänemaa Memento juhatuse liikmed Vaike Uustalu, kes tänavu tähistas 92 sünnipäeva (vasakul) ja Vaike Viltu.

25. märtsi leinapäeva küünalde süütamine sümbolisel haul Haapsalu Toomkiriku ristimiskabelis.

Fotod erakogust

NARVA

Ruth Käsnapuu

SIBERI TEE

Ei küsitud kas tahad minna
Siit teele tundmatusse
Sa astuma pidid seda rada
Mida kätte näitas püsivus

Kes end püüdis õigustada
Et ta pole süüdi milleski
Selle maine elu kustus
Kohe vihahoos

Kodud tuli maha jätta
Kõik mis armas meil
Leibagi ei saanud kaasa võtta
Selleks puudus aeg

Südametes valu torked
Silmad täis on pisaraid
Võõras võim see vabaduse võttis
Algas Siberisse tee

Ainus lootus Isa taevas
Tema ülekohut näeb
Abiks meile hädas vaevas
Tugevad on tema käed

KOJU TULEK

Siberist ma tühja käega tulin
Istusin nukralt lagunenu lävepakule
Sõnu häid ja leebid
oleks tahtnud kuulda
Sooja oleks andnud need
mu haige hingele

Vaatan ringi kõik on lagund
Kokku vajund karjalaut ja ait
Kaevuteed kõik rohtu kasvand
ümberringi takjad-nõgesed

Südamel on väga valus
Pole enam elu talus
Põllud söötis metsad kurvad
Rämpsu täis on allikas ja tiik

Kõik mis kena kaunis olnud
Sellest pole jälgegi
Hõbepajud tiigi ääres
Möödunud aega meenutavad

2013. aastal meie hulgast lahkunud
Ruth Käsnapuu luuletused saatis Memento Teatajale
Narva Memento esimees Rein Steinfeld.

HARJUMAA

Harju Memento toimekad daamid. Paremt: Anne Emmus, Margot Laul ja Elvi-Aino Leitmäe Kadrioru Roosiaias presidendi vastuvõtul.

Perekond Kuuskorite kolm põlvkonda. Vanim neist, Eduard Kuuskor, on 96-aastane.

Fotod erakogust

Sotsiaalkindlustusameti infosüsteemide osakonna 2014. aasta juunikuu andmetel oli represseeritud arvel:

Harjumaal 3088, sealhulgas Tallinnas 2293
(2009. aastal olid arvud vastavalt 3705 ja 2697)
Tartumaal 1455, sealhulgas Tartus 857
(1588 ja 1020)
Pärnumaal 1218, sealhulgas Pärnus 605
(1503 ja 775)
Viljandimaal 800 (959)
Saare maakonnas 589 (638)
Lääne-Virumaal 568 (704)

Ida-Virumaal 524 (650)
Jõgevamaal 451 (545)
Valgamaal 442 (442)
Raplamaal 415 (484)
Võrumaal 409 (481)
Järvamaal 406 (496)
Põlvamaal 279 (336)
Läänemaal 251 (299)
Hiiumaal 73 (88)

Mis papa teeb, on hästi tehtud

Enn Tärvel,
ajalooprofessor

Juubelite aasta. Esimesest ilmasõjast saab sada aastat mööda, temast on harva juttu; Teisest on korjunud ka juba seitsekümmend viis ning temast arutatakse veel tihtipeale – et kas Eesti oleks 1939. aastal pidanud vastu hakkama või hääletult alistuma. Väikeriikide valik oli ju lihtne: kas alistuda või valmistada kaitseks oma jõudu mööda. Nii nagu tegi näiteks Šveits.

Eesti kaitsedoktriin oli üheselt selge ja täiesti ebareaalne – aktiivne kaitse (nagu Vabadussõjas) – ning selle autor ja hing oli ülemjuhataja Laidoner. Ometi, kui sõda 1. septembril 1939 algas, kuulutas president Päts Eesti Vabariigi „valjult erapooletuks sõjas, mis puhkenud välisriikide vahel.” Isegi Läti ja Leedu kuulutasid välja osalise mobilisatsiooni, vihjates sellega oma kaitsetahtele.

Eesti mitte, hakates otsima kavalat allaheitmise teerada. Kui NSV Liit 19. septembril rikkus Eesti neutraliteeti, saates sõjalaevad Eesti territoriaalvetesse Poola allveelaeva otsimise ette­käändel, siis Eesti valitsus protesti asemel tervitas seda NSV Liidu jälitusaktisiooni. Sündsusetud on jutud, kuidas Molotovi baasidelepingu ultimaatum pahaaimamatut välisminister Selterit rabas. Hoopis võimukandjad otsustasid 20. septembril saata Selteri Moskvasse sondeerima pinda NSV Liidu võimalikult soodsa protektoraadi loomise üle.

Ärasõidupäeval hoopis Selter sellest Läti saadikule. Näotult küüniline on ülemjuhataja raadiokõne eesti rahvale 20. septembril, kui pr. Selter ja härra Karl juba rongis Moskva poole veeresid: „Meie tahame kindlasti jääda väljaspoole otsest sõjakeerist. Loodame, et see meil ka korda läheb. Aga kui siiski mingisugune võim või jõud meile, meie riigile ja rahvale peaks otseselt kallale tungima, siis on sõda, siis kaitseme ennast niisama julgesti, niisama kindlalt, niisama üksmeelselt, kui see sündis kaksikümmend aastat tagasi Vabadussõja aegadel. See on meie kindel otsus,

teist teed meil ei ole.”

Neli meest (Päts, Laidoner, Eenpalu, Selter) otsustasid omavahel 25. septembri ööl, et baaside leping Kremli esitatud projekti järgi tuleb sõlmida. Sama otsuse tegi päeval valitsus oma laiendatud istungil ning järgnevalt informeeriti välis- ja riigikaitsekomisjoni. Ei olnud mingit üksmeelset laiemat ringi ega arutelu, nagu tagantjärele on püütud kuuldust levitada. Mõlemal koosolekul analüüsis kindral Laidoner Eesti vastupanemise võimalusi sõja korral, et võib-olla mõne kuu või ka kauem võime vastu panna, aga lõpp on selge. (Nädalapäevad hiljem ütles Laidoner Rootsi Tallinna esindajale, et Eesti ei oleks suutnud venelaste rünnakule ühtainsatki nädalat vastu panna.)

Koosolekutest osavõtjad olid nõus, et sõjaline vastupanu pole mõttekas. Sellel, et sõjaväejuhid Laidoneriga eesotsas olid välismaalt relvade tellimise unarusse jätnud, ei olnud vähimatki tähtsust ning sellest polnud mõtetki kõnelda. Ükskõik, mida ka oleks ostetud, see poleks riigi kaitsevõimet sel määral tõstnud, et ajaloo käik oleks võinud muutuda. Ei ole mõttekad ka kohvilauavaidlused, mis algasid kohe sel ajal ja kestavad tänapäevani, et kas mitte vastu hakata, nagu elus otsustatigi, või hoopis vastu hakata ja kui kaua oleks sel juhul suutnud vastu pidada. (Õnneliku võiduka lõpplahenduse varianti arutatavana pole kuulnud.)

Kõige viimasel ajal on taolised arutelud jõudnud väiteni, et iseäranis kõrge kvalifikatsiooniga Eesti juristid (nagu Uluots, Piip jt.) soovitasid vältida sõjalise konflikti tekkimist, et hoida ära Tartu rahulepingu kehtivuse kadumist. Selter kirjutas pärast sõda, et Laidoner olevat tema kabinetis üksi tantsinud – rõõmu pärast, et nii enam-vähem talutavatel tingimustel oli õnnestunud sõda ära hoida.

Pärast vastastikuse abistamise le-

pingu sõlmimist 28. septembril oli riigi poliitiline juhtkond rusutud, pettunud oma ootustes. NSV Liidu nõudmised lepingus olid võrratult suuremad, kui oli loodetud. Varsti aga baaside ja väeosade paigutamist läbi rääkima saanud NSV Liidu sõjaväedeleagatsioonid oma jõhkruks ja nõudmistega, mis väheselgi määral ei arvestanud lepingu sätteid, kutsusid eriti esile masenduse. Sai selgemast selgeks, et mingist riiklikust suveräänsusest ei olnud enam õrna unistustki. Aga suveräänsuse säilimist taheti nii siseriiklikus kui välismaale suunatud propagandas väga rõhutada.

Juba 24. septembril nimetas peaminister Eenpalu avalikus kõnes kuulujuttude levitajaid Eesti peamisteks vaenlasteks, kelle vastu valitsus hakkab võitlema. Eesti ajakirjandust ega Eesti välisesindusi ei informeeritud Moskva läbirääkimiste käigust, siust ega tagajärgedest. Läbirääkimistest osa võtnud professor Uluots, kes sai peagi uueks peaministriks, soovitas valitsusel alustada kihutustööd meeleolu loomiseks lepingu ka-

suks. Eesti intensiivne propaganda kujutas endast Nõukogude propagandateeside kordamist ja levitamist, Nõukogude valitsuse rahuarmastuse ja väikeriikide võrdväärsuse austamise poliitika ülistamist, sügavat arusaamist NSV Liidu strateegilise kaitse vajadusest. Selline kihutustöö mõjutas ka selle tegijate endi psüühikat, soovunelmad ja elu karm tegelikkus hakkasid segunema.

Selline kihutustöö mõjutas ka selle tegijate endi psüühikat, soovunelmad ja elu karm tegelikkus hakkasid segunema.

Moskva läbirääkimistest osa võtnud professor Piip oli veendunud venelaste siiruses, kandis hiljem alati taskus sm. Stalini isikliku pühendusega portreed kaitsevahendina arreteerimise vastu. Selter ja Uluots seletasid Moskvast tulles, kitsamas ringis, et Stalin kui isik jätnud hää mulje – tark, vastutulelik, tegev – vastuvaidlematu peremees; Molotov olevat tark ja väga laialdase silmaringiga tegelane; ka Mikojan olevat tark

Neli meest (Päts, Laidoner, Eenpalu, Selter) otsustasid omavahel 25. septembri ööl, et baaside leping Kremli esitatud projekti järgi tuleb sõlmida.

Eesti intensiivne propaganda kujutas endast Nõukogude propaganda teeside kordamist ja levitamist, Nõukogude valitsuse rahuarmastuse ja väikeriikide võrdväärsuse austamise poliitika ülistamist, sügavat arusaamist NSV Liidu strateegilise kaitse vajadusest. Selline kihutustöö mõjutas ka selle tegijate endi psüühikat, soovunelmad ja elu karm tegelikkus hakkasid segunema.

inimene ja suuresti Eestile heatahtlik.

Kui rasked läbirääkimised lõppenud, nii kella 12 paiku õhtul, tehtud laua ots tühjaks ja toodud napsi ja suupistet, kus siis sõbralikus ja isegi südamlikus õhkkonnas istunud Selter, Uluots, Piip, Rei, Stalin, Molotov ja Mikojan. Kui vastuvõttust võlutud kindral Laidoner 14. detsembril informeeris valitsust oma Moskva visiidist, kõneles ta: Molotov tark, Vorošilov tark, Stalin aga kahe pea võrra targem, asjadega kursis ja suure mõistusega. Eesti soovidest arusaamine kiire ja täielik, läbikäimine lihtne ja südamlik; kindel mulje, et Moskva tahab pidada lepingut, kuni püsivad praegused juhid.

Eesti riigijuhid ajasid oma allaheitmispoliitikat väga järjekindlalt, ei arvestanud üldse poliitilise olukorra muutumise võimalusi: ei tehtud mingeid ettevalmistusi valitsuse võimalikuks maalt lahkumiseks, välisdelegatsiooni moodustamiseks ja selle eelseisvaks finantseerimiseks (riigikassa, kulladeposiitide saatkondade varade vm. arvel), informatsioonikeskuse moodustamiseks vms. Valitsuse katse teisel okupatsioonipäeval (18. juunil 1940) kasinaid rahasummasid välissaadikute käsutusse üle kanda on haletsusväärne, pealegi nii hiljaks jäänud. Leedu ja Läti üritasid pisinatukegi midagi teha.

Järjekindlalt on levitatud ka juttu, kuidas NSV Liidu 16. juuni 1940 ultimaatum tuli rabavalt ootamatult. Seda ta ei saanud olla ühelegi natuke negi mõtlevale inimesele pärast 14. juunit, pärast Leedule esitatud ultimaatumit. Ülimalt kohatud olid valitsuse 16. juuni istungitel Laidoneri järjekordsed arutlused sõjalise kaitse väljavaadetest. Presidendi kantseleiülem Elmar Tambe kirjutas oma mälestustes: „Lõpuks tehti otsus: Moskva ultimaatum vastu võtta. Ei olnud mingit teist teed.” Siiski! Loomulikult oleks olnud! Mitte ainult sõjalise vastupanu uljas ja meeleheitlik, ühese lõpplahendusega ning ettenägematute tagajärgedega tee, vaid ka neutraliteedipoliitikast tõemeelse kinnipidamise tee.

Euroopas lahkus 1939-1941 maapakku kuue Saksa agressiooni ohvriks langenud riigi valitsus (Tšehhoslovakkia, Belgia, Hollandi, Luksemburgi, Norra, Kreeka). Ainult Belgia kuningas

kui asjalik poliitikamees, veendunud, et liitlaste asi on läbi, kapituleerus ja jäi okupeeritud kodumaale. Maapagu oli Eestis juuni keskel lootusetult hiljaks jäänud, õhk ja rand olid okupantidel väga kindlalt suletud.

Kuid NSV Liidu süüdistuste ja nõudmiste vastu võinuks esitada protesti, näidates rahvusvahelisele õigusele tuginedes nende täielikku põhjendamatus ja valelikkust. Seda protesti saanuks raadio teel levitada kogu maailmale. Ja siis tulnuks pöörduda Rahvasteliidu poole abi (s.t. moraalse ja juriidilise toetuse saamiseks. Ühe sõnaga, alistuda oleks tulnud paratamatult, muidu nad oleksid teinud Eestile lennukitest kaane peale, nagu rahva suus öeldi, osutades ohutõrje tegelikult täielikule puudumisele. Aga see alistumine ei oleks pidanud olema ilmtingimata vaikne, hääletu.

Enam ei saanud ju kuidagi loota, nagu 1939. aasta sügisel, et karme, paindlik alistumine aitab iseseisvust säilitada, kuigi piiratuna. Vaevalt see hääletu alistumise appikarjuvaks muutmise oleks eesti rahvale mingeid täiendavaid repressioone kaela toonud, oleks ainult palju õiguslikku tuge andnud tuleviku vabastusliikumisele. Küll aga eesti rahva juhtidele – oi, kui kindlasti. Seepärast ei ole kuidagi mõeldav, et need härrad oleksid võinud ammu valitud ja omaseks saanud hääletu alistumise rööpaist kuidagi kõrvale kalduda.

NSV Liidu ultimaatumis 16. juunil ei olnud püütud valelikkust ja õigusevastasust kuidagi looritada. Nõudega vahetada valitsus rikkus NSV Liit jõhkvalt 28. septembri 1939 lepingut, mille 5. artikli järgi ei tohi riivata lepinguosaliste majandussüsteemi ega riiklikku korda. Sõjavägede sisselaskmise nõue rikkus Eesti ja NSV Liidu 4. mai 1932 mittekallaletungi lepingu artiklit 1, mis tagas piiride puutumatus ja keelas igasuguse kallaletungi, rahvusvahelistest lepingutest rikkus NSV Liit 3. juuli 1933 agressiooni defineerimise konventsiooni artikleid 2, 3 ja 5 ning Briand-Kelloggi pakti 27. augustist 1928, kõnelemata rahvusvahelisest taavõigusest.

Eesti riigiisa järgnevale järjest okupanditruumale tegevusele võib iga mõtleval inimesel anda hinnangut. Ülemjuha-

taja sisekaitse ülem funktsioonides oli juba baasivägede sissetulmise eelõhtul, 17. oktoobril 1939, sulgenud Eesti ühendused välismaaga (telefoni- ja raadioühendused; post ja telegraaf võeti kontrolli alla), jaanuaris 1940 oli sulgenud Eesti piirid (välispassid tühistati). Ise püsis ülemjuhataja oma kõrges ametis ja sõjaväeteenistuses 22. juunini 1940, vabariigi president oma kõrges ametis 23. juulini. Nende viie esimese okupatsiooninädalaga, alates 17. juunist, jõudsid okupandid Eestis jätkuvalt kehtiva kaitseiseseisukorra normidega ja 1938. aasta põhiseadusega võetud autoritaarse võimuküllusega vastavuses härra vabariigi presidendi oma käega, õiguslikult korrektsete dekreetidega, presidentliku erioiguse alusel, lammutada olemasoleva riigi- ja halduskorra.

Põhiseadusega sätestatud võimu kontsentratsioon tegi K. Pätsul riigioiguslikult üliiltsaks hõlbustada Eesti vabariigi liitumist NSV Liiduga, sobitada nn. vabatahtlikku liitumist (mida Vene propaganda tänapäevani korrutab). Riigivõimu üleandmine okupantidele algas uue valitsuse ametisse nimetamisega 21. juunil 1940. Põhiseaduse §50 järgi oli presidendil piiramatut võim valitsuse ametisse nimetamiseks, ei vajanud ta kellegi kaasallkirja ega olnud parlamendil selle kohta midagi ütlemist. Selle põhiseadusliku õiguse alusel härra president kinnitas ametisse okupeeriva riigi emissari Andrei Ždanovi esitatud vabariigi valitsuse, tähendab andis seaduslikult võimu üle riigi- ja rahvavaenulikule režiimile. See tähendab ühtlasi, et president Päts vabastas eelmise peaministri Jüri Uluotsa ja tema valitsuse ametist täiesti seaduspäraselt.

Ükski Konstantin Pätsu allkirja kandev seadus, seadlus, määrus, otsus või käsk ei ole kehtinud põhiseaduse vastane. See presidendi vormiline õigus on sisuliselt äärmiselt ränk süüdistav otsus nii härra presidendi enda kui tema nõumeeste poolt tema jaoks meisterdatud põhiseaduse suhtes. Oma võimutäiuses ei vajanud härra president mingeid nõuandeid ega kaasallkirju. Vabariigi president kirjutas tõrkumatult alla ametisse seatud okupantide valitsuse poolt temale ette pandud paberitele. Ta tõrkus ainult alla kirjutamast riigikogu laiali saatmise ja riigivolikogu uue koosseisu valimiste otsusele, sest see rikkus valimisseaduses ette nähtud tähtaegu. Aga samas ei pidanud ta paljaks kohe volitada valitsust seda seaduserikkumist korraldama: „Riiklikel kaalutlustel määrab Riigivolikogu uue koosseisu

valimised ja riiginõukogu uue koosseisu kujundamise. Vabariigi valitsusel teha Riigivolikogu valimiste kiires korras läbiviimiseks vastavad korraldused.”

Isevalitsejaliku mõttelaadiga presidendid niisugust käitumist on harilikult püüdnud seletada tema kindlal veendumusel põhineva läbinisti vale olukorrahinnanguga, otse hämmastava soovmõtlemise võimega. Elmar Tambek ise loomustab, et president oli Laidoneri optimismi, Uluotsa ja Piibu Stalinit usaldada tahtmise ja lõpuks Mäe sakslaste jumaldamise mõju all. Päts oli veendunud, et venelastel tekib sakslastega varsti konflikt ning Eesti on peagi venelastest puhas: „... novembri alguseks (1940) on venelased sakslaste survele siit läinud, nii et hais taga.” Just nagu oleks Saksa välispoliitika esmane eesmärk ja oodatava Ida-sõjakäigu ülim siht olnud Baltimaade autoritaarsete riigiisade võimupjedestaalil hoidmine. Et nagu läheks kõik endastmõistetavalt vanaviisi edasi.

Olukorra hinnang haakus ülimalt kõrgendatud enesehinnanguga Vabariigi Presidendi isiku suhtes: „Mina ei karda midagi. Ma ei ole siis ju Vabariigi President, kui keegi venelane tuleb minu juurde tuhnima ja minu isiklikkudes asjades sorima” või jälle: „Mina olen Vabariigi President ja minu juurde nii kergesti sisse ei tulda.” Üks põhjus oli hullutamine: Moskva kohtles Konstantin Pätsu aupaklikult nagu iseseisva riigi pead kunagi. Narrimängu tipp oli uue NSV Liidu saadiku ametisse määramine, kes oma volikirja üleandmisel 17. juulil kõneles, et NSV Liidu valitsus ei mõtle segada end Eesti siseasjadesse. Ebaadekvaatne olukorra hinnang läks nii kaugemale, et Päts ei uskunud, et ta võidaks küüditada Venemaale.

Eestisse kohalejäämise tõsiasjast ning varasematest vastavatest repliikidest kasvas välja vagajutt, et president soovis jagada oma rahvaga oma kodumaa saatus. Pärast 22. juulit, ametist lahkunud, oli Päts küll valmis Eestist lahkuma (üritas sõita Saksamaale või pageda Soome, hankis 25. juulil USA viisa), aga oli hilja. Raske on kõike teisiti seletada, kui et härra president (ja võib-olla ka ülemjuhataja) lootis kindlustada endale isikliku olukorra ja positsiooni kommunistlikus

Karl Eenpalu (vasakul), Konstantin Päts ja Johan Laidoner olid röömsad 1934. aastal ning lootusrikkad ka aastal 1939, Venemaaga lepingu sõlmimise ajal.

režiimis. Jääb mulje, et NSV Liidu võimuesindajad olid jaganud neile kindlaid isiklikke lubadusi. Muidugi, igavesti jääb teadmata, kas, milliseid, millal, kus. Ometi on tõsiasi, et Pätsu ja Laidoneri saatuse kujunes märksa leebemaks kui nende võitluskaaslastel, kes olid NSV Liidu kriminaalkodeksi seisukohalt ju märksa väiksemad kontrrevolutsioonilised süüdlased. Kumbagi ei arreteeritud,

ei antud kohtu alla (enne Saksa-NSV Liidu sõja algust), neile määrati hoopis tolle aja tingimustes soliidne (2000 rubla) Nõukogude pension ning nad saadeti administratiivkorras Eestist välja – aga mitte laagrisse või vanglasse. Isiklike lubaduste esinemist kinnitab Läti pres-

dendi näide. Ametist lahkumisel anti Karlis Ulmanisele 20. juulil 1940 Läti välispass sõiduks Šveitsi. Oma tegeliku sõidusuuna Lõuna-Venemaale kuulis Ulmanis samal päeval rongis.

Konstantin Päts ei raatsinud oma kõrge vabariigi presidendist ametist lahkudagi vaikselt, ta manitses veel ööl vastu 22. juulit (s.t. juba pärast okupantide riigivolikogu esimest istungit) eesti rahvast: „Ühtlasi pöördun mina kõigi Eesti Vabariigi kodanikkude poole üleskutsega suhtuda täie usaldusega ja anda täit toetust Vabariigi Presiden-

di asetäitjale kõigis sammudes, mis ta peab tarvilikuks ette võtta Eesti riigi ja rahva üldiseks heaoluks ning tänan kogu Eesti rahvast kõrge usalduse eest, mis minule minu ametisoleku aja kestel on osaks saanud.” Vabariigi presidendist asetäitja oli mäletatavasti Johannes Jaagu poeg Vares. Seda pöördumist uus võim Pätsult ei tellinud, ei vajanud, ei avaldanud.

Prantsuse riigi juht (1940-1944) marssal Pétain mõisteti 1945. augustis kollaboratsioonistina surma. Tema elu säästeti, s.t. surmanuhtlus asendati eluaegse vangistusega, ainult arvestades tema suuri teeneid isamaale Esimeses maailmasõjas. Peaminister Laval surmaotsus viidi täide. Tšehhoslovakkia president Hacha jõudis riigireeturiks süüdistatuna ise surra vanglas enne kohtu ette jõudmist. Eesti rahva hulgas on tänapäevani neid, kes on veendunud, et härra Vabariigi President Konstantin Päts vastavalt oma pühalikule ametivandele mitte ainult täitis vankumatult Eesti Vabariigi põhiseadust ja seadusi, vaid ka täitis ustavalt oma kohust kõigi oma võimetega ja parima arusaamisega Eesti Vabariigi ja rahva kasuks. On rahvusvaheliselt tuntud muinasjutt, kus perenaine kiidab kõhklematult heaks kõik oma mehe, peremehe, järjestikused kahtlased vahetustehingud (kallakamakas hobuse vastu, hobune lehma vastu jne.) ja kordab aina: Mis papa teeb, on hästi tehtud.

Olukorra hinnang haakus ülimalt kõrgendatud enesehinnanguga Vabariigi Presidendi isiku suhtes: „Mina ei karda midagi. Ma ei ole siis ju Vabariigi President, kui keegi venelane tuleb minu juurde tuhnima ja minu isiklikkudes asjades sorima” või jälle: „Mina olen Vabariigi President ja minu juurde nii kergesti sisse ei tulda.”

Perekond Uustalu 14. juunil 1934. Isa Ernst-Leonhard (Jaak), Ruth, ema Anna-Maria (Anne)

See ahistav ja heidutav aeg algas mu lapsepõlves elamusega, kui jubedad sõjamasinad veel jubedamalt riietatud sõduritega jäid peatuma kodualevikus Väike-Maarjas. Sealt edasi tundsin, et minu siiani tugev ja kõike suutev isa on muutunud nõutuks. Mõni aeg hiljem vaatasin koos temaga, kui sinimustvalge kõrval lehvis punalipp meie kodu, vallamaja kohal. Isa, Jaak Uustalu, töötas Vao vallasekretärina.

14. juuni varahommikul, kui võõrad mehed sõduritega meie kodus kaman-dasid, sain aru, et viiakse kuhugi ja tuleb midagi kaasa võtta. Minu jaoks olid kaasavõtmiseks kõige vajalikumad isiklik fotoalbum, väike entsüklopeedia ja ema kuld kell, mille isa kinkis talle minu sünni puhul. Vallamaja saalis, kuhu arreteeritud esialgu koguti, sibas kõige noorem süüalune, minu aastane õde Anu. Avaras ruumis oli pisikesel rõõmus joosta. Pealegi kogu pere läheduses. Meeste-vagunist sai isa läkitada meile kirjakese, milles süüdistas end perele kohutava seisundi tekitamises. Milles seisis isa süü? Eks ikka liigeses ühiskondlikus aktiivsuses. Lauasahtlisse jäi vabariigi presidendi poolt isale antud Valgerist.

See, mis toimus edasi, on sadu kor-d erinevates varjundites erinevate küü-ditatute mälestustes avaldatud. Vahel mõtlesin, lebades külmal talvekuul Sbornoje küla onnis, kas see maailm, kus olen, on meelete, või hoopiski too endine, milles möödus lapsepõlv. Kuidagi ei suutnud neid ühte ellu mahutada. Jõuluõhtul, vaadates tähistaevast, mõtlesin taevaalaotusest kui ainukesest ühendusest kodumaaga. Hiljem, luges Marie Underi luuletust "Jõulutervitus 1941", ei jõudnud imetleda poetessi võimet nii hardalt anda edasi tunnet, mis samuti valdas ka meid seal kaugel maal.

Ema ja minu kõige tähtsam edaspidine eesmärk oli võitlus õekese elu

See ahistav ja heidutav aeg

eest. Kui kohale jõudsim, magas ta poolavatud silmi. Nii nõrgukeseks oli jäänud. Meil õnnestus ta elu päästa, nagu õnnestus ka ema algatusel meie kodumaale saatmine. Õekese teekond 1947. a oli organiseeritud ja seaduslik, mina põgenesin. Kui me emaga 1946. a septemb-

ri algul jumalagajatul kallistasime, siis ei aimanud kumbki, millisele ohtlikule teele asun. Sõitsin ju igasuguste dokumentideta ja omavoliliselt, kaaspagajaks kohalik tüdruk nimega Marusja Smakova. Sbornoje (kokku kogutud) oli küüditatute küla. Esimesed ohvrid heideti taigasse 1930. aastatel, Marusja nende hulgas.

Mu teekond lähimasse Obi sadamasse Kolõmnaja Krivasse algas kenasti. Jõudsin sinna ühe eesti poisi viljakoorma peal. Edasi tuli sõita jõge pidi Tomski. Ühel hetkel hakati laeval sõitjaid kontrollima. Minu poole pöördujatele vastasin, et dokumendid on kajutis. Tegelikult polnud mul mingit kajutit. Olin ummikus. Korra vaatasin isegi Obi voogudesse, et leida sealt pääsemist. Kuid nii noor inimene on ikkagi elu külge väga klammerdunud. Ja siis saabus imeline hetk, mil poolpimedas käigus uuriti üht reisijat. Kasutasin sel ajal võimalust libistada end seljaga seivatest asjameestest mööda. Saatus oli mulle helde – see õnnestus! Ka Marusja pääses nipiga. Aga minu vastas lebanud soliidse leedulanna koht jäi tühjaks. Kuuldavasti oli sel laeval arreteeritud 16 inimest. Mõni aeg hiljem püüdis pageda Eestisse meie külast valgekaartlase poeg Sergei Lapšin. Ta vahistati teel ja hukkus vanglas.

Tomskist edasipääsemine oli võimalik ainult raudteed pidi, kuid

reisirongiga sõit Uurali suunas meile mõeldamatu: Siberi raudteel kontrolliti reisijaid ülitihedasti. Meenutades seda kauget aega, pean tunnistama, et järgmise ohtliku teekonna õnnestu-

nud läbimiseks jäin Marusjale tänu võlgu kogu eluks. Juhtus nii, et ta kohtus linnas ühe sõduri lesegaga, kes soovis ka lääne poole sõita, kuid mingil põhjusel vältis reisivagunit. Linnas jalutades tutvusid nad sõduritega, kes vajasid talitajaid marssal Budjonnoile saadetavatele hobustele. Kokkulepe omavahel saavutatud, läks meie reis kaubavagunis edasi koos marssali suksudega. Kui öösiti vaguniuksele prõmmiti ja uuriti, kes seal on, siis vastus ikka üks – loomatalitajad.

Sverdlovski jõudnuna sain Marusjalt ootamatult teada, et temale riskidest aitab ja edasi ei sõida. Niisiis seisin keset inimestest tulvil raudteejaama, olles samal ajal ihuüksi. Äärmuseni ülekoormatud Leningradi rongile polnud lootust piletit saada. Linnatänaval nägin pisut euroopalikus riietuses meest. Nõu saamiseks pöördusingi tema poole. Ta küsis kohe, kas pass on. Mina, kes olin kogu elu tött rääkinud, leidsin taas vale varuks: "Pass on kadunud." Mees vaatas mulle korra otsa ja lausus siis: "Sul pole passi olnudki."

Hea inimesena õpetas ikkagi, kuidas piletit saada. Tuli sõita teivasjaama, osta sealt pilet ja kompostreerida Sverdlovskis. Istusingi õhtul lähirongi ja ühes taolises jaamas sain pileti Leningradi. Pimedas rongis olid sõdurid. Pisut kõhe oli küll selles seltskonnas viibida, kuid nad jäid käitumiselt väarikateks. Sverdlovskis asusin seisma Leningradi rongi lootusetult pika järjekorra sappa. Nii omaette olles kuulsin äkki eesti keelt. Mis selgus – kaks eesti poissi olid põgenenud Siberi söekaevandustest. Nad sattusid sinna USA rinde poolelt ületulekuga, lootuses pääseda kodumaale. Järjekordsed stalinistliku jultumuse ohvrid!

Perekond Kukner 1970. aastal. Ants, Ruth, Endel

Nüüd reisisime edasi kolmekesi. See, et meid kolmepäevase sõidu ajal ei kontrollitud, oli saatuse soosing. Ometi oli pinge nii suur, et mul vist ei tulnudki meelde ema kuivatatud leivakooruke-si suhu pista. Leiva ja sõidupileti raha vahetas ema oma kuldella vastu, mille mina-lapsuke tol hirmsal hommikul kaasa võtsin. Seda, et ma ei söö, märkas üks Leningradi noormees ja arvas, et olen toiduta. Ta andis eesti poistele ja palus, et need ostaksid mulle raudteepeatusest midagi. Need tulidki minu juurde, leib ja vorst pihus. Miks sellest kirjutan? Seik on ju tühine. Tahan lihtsalt rõhutada, et kaastunne ja abivalmidus kui inimloomust kaunistavad omadused polnud selles julmas ajas kuhugi kadunud.

Kottpimedas Narvas tundsin, et jõudsin kodumaale – mereõhk tervitas!

Mul oli õnne ka edaspidises käekäigus. Meie altruistlik tädi, hoolimata ebakindlast seisundist represseeritu abi-kaasana, viis mu esialgu enda töökohta Tõrvaugu metaskonda. Sealt edasi poole aasta pealt sain Kehtna kodumajanduskooli õpilaseks. Järgmisel aastal võeti vastu Rakvere Õpetajate Seminari 2. kursusele. 1953. aastal astusin Tallinna Ed. Vilde nimelisse Pedagoogilisse Instituuti eesti keele ja kirjanduse osakonda, mille lõpetasin 1958.a. Neil aegadel, mil korduvalt tuli ilmsiks mu Siberi põgeniku staatus, tundsin sageli kaasmaalaste inimlikkust ja tuge. 1950. a abiellusin soomepoisi Endel Kukneriga, erialalt ajalooõpetaja. Töötasime esialgu kodus väikeses Kohala koolis. Seal sündisid ka meie pojad Ants (1952) ja Indrek (1956). Elutee viis edasi aastaks Mere-mäele ja mõneks ajaks Väike-Maarjasse. Keila Keskkooli asusime tööle 1961. aastal, siin töötasime pensionini. 1995. aastal lahkus mu kaasa igavikku. Meil on kolm lapselast ja kaks lapselapselast.

Minu õde Anu Uustalu-Tõnissoo omandas agronomikutse Eesti Põllumajanduse Akadeemias ja töötas kogu elu sel alal. Abiellus agronomi-aharidusega Arvo Tõnissooga. Neil on kolm poega, seitse lapselast ja kaks lapselapselast.

See ahistav ja heidutav aeg röövis 1941. a peale minu isa veel ta venna Oskari, mu tädimehed Jaan Reinlo ja Erich Ridali. Tädi Agnes Ridali pere küüditati meiega samal päeval. Täditütred Maie ja Reet viibisid vahepeal Eestis. 1949.a märtsis viidi nad Siberisse tagasi koos meie 83-aastase vanaemaga, kes kohe seal kustus. Seda kõike ei ole võimalik unustada.

Ruth Uustalu-Kukner

OKUPATSIOONIDE MUUSEUM

7. juulil toimus Okupatsioonide Muuseumi rajaja, dr Olga Kistler-Ritso auks pidulik meenutusõhtu

Õhtu juhatas sisse ETV Tütarlastekoor Aarne Saluveeri juhatusel. Järgnes muuseumi direktori Kadri Viirese tervitus, kes meenutas, et ükski muuseum ei saa kunagi valmis, alati on vaja uusi eksponaate, samuti teha uurimistööd ja temaatilisi näituseid. Muuseum on pigem protsess, mis vajab pidevat hoolt ja meie kõigi tähelepanu.

Meenutusõhtul esines sõnavõtuga president Toomas Hendrik Ilves, kes kõneles muuseumi tähtsusest tänases ühiskonnas. Samuti muuseumi avamisel 2003. aastal muuseumile õnnistuse andnud isa Vello Salo, kes tuletas meelde, et meil puudub ikka veel täielik ülevaade sellest, kui palju inimesi kaotas Eesti Vabariik okupatsioonide tulemusel.

Dr Olga Kistler-Ritso meenutuseks said sõna Olga perekonnaliikmed, teiste seas Olga tütar Sylvia Astrid Kistler-Thompson. Õhtu lõppes seltskondliku koosviibimisega Olgat meenutades. Üritusel osales sadakond külalist.

Okupatsioonide Muuseum avas ukse 11 aastat tagasi. Muuseum rajati dr Olga Kistler-Ritso eraannetuse toel.

..... • MUUSEUMIS SÜGISEL •

- Muuseumis on avatud näitus “Eesti Vabariigi Rahvuskomitee 70”, mis jääb avatuks 28. septembrini. Alates oktoobrist saab näitust vaadata Riigikogu näitusesaalis. Samuti näitus “**Külma sõja ilmed**”, mis valmis Grundtvigi projekti raames Eesti, Poola, Saksamaa, Taani ja Norra koostöös, mis jääb samuti sügiseni avatuks.
- Augustis valmib näitus “**Ründed ja ränded**”, mis annab ülevaade eestlaste ja põliste rahvusvähemuste saatusest Eestis alates kultuuriautonoomiate asutamisest kuni Eesti iseseisvumiseni. Lugude kaudu rullub lahti eestlaste, rootslaste, baltisakslaste, juutide, põlisvenelaste, mustlaste ja ingerisoomlaste saatus.
- 28. augustil toimub muuseumis **Paul Goble loeng**, mis on pühendatud Vene vägede lahkumise 20. aastapäevale.
- 6. septembrist kuni 22. septembrini saab näha **Eesti Akadeemilise Sõjaajaloo Seltsi autorite raamatunäitust**. Seltsi liikmed on viimase kümne aastaga üllitanud üle kolmesaja sõjaajalugu käsitlevat raamatut ning üle paarituhande populaarteadusliku artikli ajakirjanduses – nendele raamatutele ongi näitus pühendatud.

Projekti “Ründed ja ränded” toetavad:

KULTUURIMINISTEERIUM

Viimane laulupidu koos Staliniga, viimane laulupidu ilma teleülekandeta

Fotod: A. Rätsep ja B. Mura

Liivi Uuet,
arhivaar

See tähelepanuväärne laulupidu toimus 21. ja 22. juulil 1955. a., mil tähistati Eesti NSV 15. aastapäeva. 19. juulil oli toimunud Tallinna Televisioonistuudio esimene proovisaade, mille kavas oli lisaks avasõnadele ja mängufilmile „Andruse õnn“ Gustav Ernesaksa tervitus kõigile laulupeolistele. Selles tervituses ei mainitud ei Leninit ega Stalinit ja ENSV aastapäeva nimetati vaid möödaminnes. Järgmistel päeval toimunud rahvakunstiõhtust ega laulupeokontsertidest teleülekannet veel polnud. Kuid 21. juulil andis Valdo Pant televisioonis ülevaate selle päeva sündmustest.

„Tere õhtust, seltsimehed !

Vestelda tänastest päevasündmustest Nõukogude Eestis, tähendab vestelda üldlaulupeost, millele vahetult või raadio kaudu elas kaasa kogu vabariik. Rääkida aga üldlaulupeost tallinlastele (sest televiisoriomanike põhihulk paikneb praegu veel pealinnas), on üsna keerukas ülesanne, sest valdavas enamuses olete te ju ise kõike näinud... Väga haarav oli juba laulupeo rongkäik, kus 38 tuhat lauljat-mängijat-tantsijat, tõmmanud selga vanad, värvikad rahvarõivad, kandes kolonni ees iidse kandlega laulupeomärki, läksid pidama muistses vormis, aga nooruslikku pidupäeva... Rongkäigu pikkus oli 5 kilomeetrit. Nii palju peotegelasi pole kunagi varem kogu eesti laulupidude ligi saja-aastases minevikus laulnud-mänginud ühise taktikepi all. Kui kolonni lõpp polnud kusagilt teiselt poolt Võidu väljakut veel

liikuma hakanud, läbis rongkäigu algus juba Lauluväljaku peavärvavat. Pidulisi võttis vastu mõjuvas ehtes peopaik. Väljaku pealipumastides lehvisid NSV Liidu ja Eesti NSV riigilipud. Vägeva laululava ülaservale oli kinnitatud neli eesti rahvamuustriga ühendatud portreed: Marx-Engels-Lenin-Stalin. Lauluväljaku küljel, värske roheluse ja helesiniste ning punaste dekoratiivlippude raamistuses seisis NLKP ja Nõukogude valitsuse juhtide suured portreed...“ Tagasi vaadates mainigem, et 1950. a. troonis laululava keskel vaid Stalini pilt.

Valdo Pant räägib oma ülevaates niihästi Tallinna Tuletõrjeühingu puhkpiliorkestrist, millel vanust üle 50 aasta ja kes 1905. a. keeldusid „keisrihümni“ mängimast, erinevate kooride esinemisest, Balti mere madruste koorist, 8500-liikmelisest lastekoorist, värvikire-

vusest, säravast päikesest. Kas lisaks sõnale näidati ka mõningaid kiiresti ilmutatud pilte, ei selgu. Vist siiski veel mitte.

Järgmistel päevadel rääkisid oma laulupeomuljetest külalised vennasvabariikidest, esimene telekaamerate ees antud kontsert oli Balti Laevastiku laulu- ja tantsuansambliilt, kes esitasid ka E. Arro „Kiigelaulu“ ja ühe eesti rahvatantsu. Nii et esimese eesti rahvatantsu Eesti televisioonis tantsisid vene madrused.

Aga 1960. a. laulupeo esimesest päevast oli ülekannet üle kaheksa tundi. 1955. a. „vägev laululava“ oli asendunud võrratult vägevama laulukaarega. Suurest nelikust oli seda kaunistama jäänud vaid üks, see ei olnud Stalin, vaid tema vanem võitluskaaslane, kes jäi meie laulu- ja muid pidusid valvama paraku veel pikkadeks aastateks.

TOIMETAJA VEERG

REIN PURJE

Memento Teataja toimetaja

Head saatusekaaslased ja Memento Teataja lugejad, märtsiküüditamise 65. aastapäevale ja Õigusvastaselt Represseeritute Liidu Memento 25. juubeliaastale lisaks sobiks meenutada ka meie ajalehe 25. sünnipäeva ja käekäiku.

EÖR Liidu infoleht "Memento" alustas ilmunist 1989. aasta oktoobrikuus. Lehe esimese kolme numbri toimetajaks oli S. Muttik, kelle liidu eestseisus vabastas väidetavalt J. Kuke mälestust solvava artikli pärast. 1990. aastal sai peatoimetajaks arst, kirjamees ja karikaturist Viljar Ansko ning tehniliseks toimetajaks elukutseline ajakirjanik Ülo Ojatalu. Nende kahe härra tõsise töö tulemusena sai ajaleht oma näo ja leidis koha Eesti ajakirjanduses, Memento kui liikumine aga sai väljundi Eesti ellu.

"Memento" toimetust mais 1992: tehniline toimetaja Ülo Ojatalu, peatoimetaja Viljar Ansko ja keeletoimetaja Anne Nõlvand.

Lood represseerimistest jõudsid lõpuks avalikkuse ette. Eelkõige oligi leht hinnatud rahvuslikes ringkondades. Rubla ajal toetas lehte rahaliselt valitsus, seda Memento Liidu kaudu, ning Ajakirjanike Liidu kõrval ka mitmed ettevõtted, näiteks Kirovi-nimeline kalurikolhoos, aga ka eraisikud. Lehte anti välja kord kuus tiraažiga 1000-5000 eksemplari ja see oli ka vabamüügil, hinnaga 60 kop – 3 krooni.

Leht oli asjalik ning kajastas küüditatute ja poliitvangide mälestuste ning piirkondlike leinapäevade tähistamise kirjelduste ja sõnavõtude kõrval ka päevapoliitikaga seotud ning valitsuse tegevust ja tegemata jätmisi analüüsivaid kirjutisi. Valimiste eel tuletati meelde, keda pole Eesti riigi huvides õige valida nõukogude aja tausta tõttu, ja et hinnata tuleb tegusid, mitte sõnu.

Kahjuks katkestati finantsraskustele viidates teabelehe väljaandmine 1996. aasta lõpus. Alles kümme aastat hiljem, 2006. aastal, kui minust sai EML tegevisees, seadsin esmaseks eesmärgiks Memento Teataja taaselustamise ja lehe kättesaadavuse ka internetis. Äsja moodustatud Represseeritute Abistamise Fond pidas lehe rahastamist igati eesmärgipäraseks, seega sai leht ilmuda tasuta väljaandena. Plaanis oli lehte välja anda kord kvartalis, et Memento tegemisi ja plaane viivitusega kajastada, anda piisavalt ruumi küüditatute mälestustele ja päevakajalistele kirjutistele.

Esimesel poolaastal see õnnestuski, edaspidi kahanes lehenumbrite arv kolmele, seejärel aga kahele aastas, seega ei võimalda leheruum enam kogu infot ja kõiki huvitavaid kirjutisi avaldada. Tiraaž on siiski püsinud 2000 juures. Vahepeal, 2011. ja 2012. a. korraldas nelja lehenumbri väljaandmist aktiivne mementolane Anne Eenpalu.

Täna kõiki lehele kaastöö saatjaid, soovin teotahet ja tervist! Selle lehe ruum omi mõtteid avaldada ei luba, järgin sedapuhku eesti rahva tarkusesõna: näe palju, kuule palju, ära liiga palju pajata.

UUSI RAAMATUID

„Ain Mere. Valel poolel”.

Autor: Rauno Vösaste

2. juunil 2014. aastal toimus Tartus linnaraamatukogus lähiajaloo sündmustele pühendatud raamatu esitlus. Professionaalne kriminalist Rauno Vösaste oli võtnud endale ülesandeks jõuda selgusele tänaste eesti ajaloolaste hinnangul nõukogude agendiks ja sõjakurjategijaks tembeldatud Eesti kaadriohvitseri **Ain Mere** KGB toimekus. Tuleb märkida, et see oli temalt kolmas samalaadne uurimus. Varem ilmusid raamatud kahe Eesti ohvitseri, kolonelleitnant Harald Riipalu ja kindral Johannes Soodla saatusest.

Jälitustegevuses kogenud inimesena oskas autor kõigis uurimistöödes avastada uusi allikaid, seni teadmata dokumente ja panna tõsise kahtluse alla tänaseks ikka veel nõukogude propagandast mõjutatud seisukohad Eesti ohvitseridest Saksa armees. Autor on olnud maksimaalselt erapooletu, vältinud karme hinnanguid senitehtule ja keskendunud professionaalsele hindamisele kõigi detailide osas: kuupäevad, aastad ja isegi nädalapäevad, dokumentide ehtsus ja nende vormistamise vastavus julgeolekusüsteemis kehtinud korrale. Analüüsi tulemus on see, et alates 1996. aastast Indrek Jürjo poolt raamatus „Pagulus ja Nõukogude Eesti. Vaateid KGB, EKP ja Veksa arhiividokumentide põhjal.” nimetatud ja autori arvates kahtluseta õigeks peetud agenditoimik „Müller” ei ole mitte ehtne, vaid täielik võltsing. Autor R. Vösaste seda otse nii ei ütle. Tema kahtleb kõigis selles toimekus fikseeritud lugude tõele vastavuses ja paneb analüüsi tulemusena kokku loogilise ahela vasturääkivatest faktidest. Neist leiab lugeja ise kindla ja üheselt mõistetava vastuse. Ühe konkreetse järelduse raamatu lõpus R. Vösaste siiski teeb. Ta on kindlalt veendunud, et väita ainsa allikana meie kasutada olnud formulaartoomiku Müller alusel, et Ain Mere oli julgeoleku agent, on kas **pahatahtlikkus** või **rumalus**. Seda kinnitan minagi, toetudes 25-aastase uurimistöö kogemustele ja meie uurimiskomisjoni ORURK-i meeskonna kompetentsete liikmete teadmistele. Tassub vast nimetada kahte kolleegi, nii natside kui kommunistide vanglatesse mõistetud Jaan Krossi ja Enn Sarve. Mõlemad alustasid vastupanuvõitlust üliõpilastena alates Eesti okupeerimisest juunis 1940 ning tegid läbi karmi elukooli vangidena ning järgneva 40 aasta jooksul okupeeritud Eestis. Nad kinnitasid pidevalt, et KGB mis tahes toimekutest tõde otsida ei ole võimalik, sest seal on kõik vale.

Kahjuks ei ole paljud tänased nõukogude ajal sündinud ajaloolased seda mõistnud ja on enesekindlalt eiranud vanema põlvkonna nõuandeid ja hoiatusi. Hüljates tõsise allikakriitika ja kaugelt ajastut mõistmata, on mindud kergema ja pealiskaudsena uurimise radadele. Tulemuseks on meie rahva jaoks häbiväärne altsminek, sest 18 aastat on ka vabas Eestis jätkuvalt KGB laimuga määratud Eesti eest võidelnud Ain Mere nime. Sama saatuse on tabanud Alfons Rebast, Johannes Soodlat, Harald Riipalut jt. Tahan julgelt väita, et Eesti ohvitser Ain Mere võitles alati õigel poolel, nii koolipoisina Vabadussõjas, pataljoniülemana Narva rindel 1944 kui ka Saksa okupatsiooniaegse politsei juhina Eestis ning pagulaste organisatsioonide eesotsas Inglismaal pärast sõda. Ta võitles vaba Eesti eest nagu ka Vabadussõja kangelane, kahekordne Vabadusristi kavaler kindral Johannes Soodla ja Meerapalu ning Auvere lahingute kangelane kolonelleitnant Harald Riipalu.

Peep Varju,
endise riikliku komisjoni ORURK tegevisees

Esitleti õpilastööde kogumikku "Siberi kodu"

14. juunil esitleti Okupatsioonide Muuseumis uut õpilastööde kogumikku "Siberi kodu" ning autasustati parimaid küüditatute mälestusi kogunud-kirja pannud noori.

Raamatut tutvustab Janeli Jallai, üks nii võistluse kui raamatu väljaandmise eestvedajaid, tänapäevase kodulehekülje korraldaja, kes küüditatu lapsena on enda asutatud MTÜ Siberi lugu kaudu pühendanud palju aega ja jõudu mälestuse jäädvustamisele:

"2013. aasta 8. septembril, esivanemate päeval, kuulutas Okupatsioonide Muuseum koostöös Eesti Memento Liidu ja MTÜ-ga Siberi Lood välja kooliõpilastele mõeldud mälestuslugude kogumise konkursi "Siberi kodu". Konkurss oli jätk 2010/2011 aastal Eesti Memento Liidu korraldatud võistlusele, mille tulemusel koguti 69 mälestuslugu teemal "Küüditatute kooliolud" ning avaldati raamatus "Siberi karm kool".

Kuigi väljakuulutamise hetkel ei olnud projektil veel kogu rahastust, julgusime me selle välja kuulutada tänu Ainu ja Rein Purje motiveerivate toetusele. Olime kindlad, et küll me leiame ka toetuse uue raamatu trükiks.

Tänu Haridus- ja Teadusministeeriumile ning ERAFile saime kokku enamuse projekti rahastusest. Kuna aga

Foto: Heidi Tooming

töid saabus rohkem, kui me loota julgusime, ning kulud suurenesid märgatavalt, kasutasime Hooandja platvormi lisatoetuste kogumiseks. Saime vajaliku summa kenasti kokku. Hea meel on tõdeda, et mälestuslugude raamat on oluline paljudele inimestele.

Konkursile saabus 108 tööd 129 inimese mälestustega. Tööde hulgas olid ka mõned mitteküüditatute lood, kuid otsustasime ka need raamatusse panna, sest need annavad hästi edasi elu-olu Siberis.

Konkursi žürii hindas töid järgmistes vanuseklassides: 5.–6. klass, 7.–9. klass, 10.–12. klass ning üldklass (koolitee lõpetanud). Žürii koosseisus Kersti Kivirüüt Haridus- ja Teadusministeeriumist, Ilmo Au Siseministeeriumist,

Anu Korb Eesti Kirjandusmuuseumist, Rein Purje Eesti Memento Liidust ja Peep Varju Eesti Represseeritute Abistamise Fondist hindasid anonüümseid töid, millest oli kõrvaldatud kõik õpilasele ja koolile viitav. Hindamistulemuste liitmisel selgusid vanuseklasside parimad tööd.

Paljudele töödele oli lisatud rohkesti head fotomaterjali, kuid ruumipuuduse tõttu on avaldatatud neist valik. Originaaltööd säilitatakse Okupatsioonide Muuseumis, kus on võimalik kõigi töödega tutvuda nende algse kujul.

Täname siinkohal kõiki meenutajaid, lugude kirjanikke ja neid innustanud ja juhendanud õpetajaid!"

Memento ühendused õnnitlevad!

LÄÄNEMAA

85

Evi Lidia Koplik

80

Elmi Siig

Andres Koppel

70

Sirje Tarve

TALLINN

100

Leo Ginovker

95

Otto Peters

90

Agnes Kann

Erika Sildam

85

Henno Honar-Urve

Helve Laul

Hedi Liit

Salme Loorand

Elmar Miks

Anton Must

Udo Otsa

80

Leikki-Maret

Kuskov

Linda Sein

Heljo Tatsi

75

Priit Leht mets

Milvo Tamm-

Damm

70

Asta Tikerpäe

60

Maie Argos

VILJANDI

105

Helmi Juksuur

100

Sirvi Rõuk

99

Selma Rajla

95

Mary Talve

90

Vilma Saksniit

Laine Tamm

85

Elena Luuka

Salme Paukson

Leili Riet

80

Ilse Eensalu

Evi Feldmann

Helju Johanson

Uno Nõmmik

Maia Pruuli

Romulas Rigertas

Väino Ronimois

75

Ilme Kahoja

Iivi Karu

Aime-Helje

Madsen

Arvo Madsen

Mall Must

Maie Padar

Kalle Piir

Valentina Tamm

Juhan Tasak

70

Tiina Jombri

Reet Kõõra

Ilmar Maisalu

Kalju Mikkor

Tiiu Mutli

Juhan Pill

Leili Raudvee

Ain-Jaak Rebane

Vello Reinmäe

Anna-Liisabet

Soots

Matti Tamm

Leili Tšernõsova

Valdek Tuu

Mall Uuetoa

65

Leontine Kobin

Alar Koovit

60

Aavo Laiapea

Karin Rohilaht

*Palju
õnne!*

Kellele kuulub Vormsi saar?

Anne Eenpalu
Tallinna Memento

Memento Tallinna Ühenduse meeleolukas reisiseltskond kaes oma silmaga ajaloolist Vormsit.

Leidsime eest metsarikka ja männiõhulise reisikoha, millel mälestusväärne ajalugu. Vormsi saar, millel suurus 93 ruutkilomeetrit, kerkis merest kümme tuhat aastat tagasi ja jääajast pärit kõrged rändrahnud vaimustavad siiani turiste. Esmakordselt leiab saar ürikutes mainimist aastal 1391 ja esimesteks elanikeks peetakse rootslasi.

Rootsi kuninga käsul saabusid rootslased paatidel Gotlandi saarelt, sest Eesti rannik oli asustamata. Vormsi asukate rahvariided ja kombed on siiani rootsipäraseid. Vana rahvas teab rääkida, et kuni 19. sajandi lõpupooleni oli eluolu üpris algeline: naised olnud räpased, puudus voodipesu, magati loomanahkade vahel. Näitsikud koorinud kartuleid näppudega ja kartulikoores talluti elamu muldpõranda sisse. Lastel olnud kõigil silmad haiged, sest suitsutaredes puudus valgus.

1873. aastal ilmus Rootsist misjonär Lars Johan Österblom, kes otsustas parandada vormsilaste elukorraldust. Puudusid koolid ja seepärast otsustas Österblom, üle kahe meetri pikkune härra, et lohkava joomarluse ja mustuse asemel peavad kohalikud selja sirgu ajama, paremini toituma hakkama ning kooliharidust ja vaimuvalgust saama. 14 saarel oldud aastaga asutas ta kolm kooli, palvemajasid ja karskusseltsi ning jättis jälje rahva harimisse, kasvatusse ja ellu. Kõige paganliku vastasena muutis ta isegi Vormsi rahvarõivaid ja arhitektuuri. Kohalikud mehed olid harjunud oma aega ja tervist raiskama saarel olevas 13 kõrtsis, millest Österblom jättis järele vaid kaks. Perenaised õppisid tervishoidu, kasutama kammi ja peeglit, ja leidsid, et rootsikeelne kooliharidus avas nende lastele paremad võimalused. 1886. aastal sunniti Österblom aga saarelt lahku ma vastuolude pärast hoogsa venestamiseelse tegevusega. 1889. aastal rajatigi saarele vene-õigeusu kirik, kus hakkas käima kümnekond koguduse liiget.

Meie silmale tegid rõõmu Rootsi kuninga poolt rajatud kirikaia ratasristid, mida praegu on üle kolmesaja. Mõnikord sattusid ratasristidele kadunukese mälestuseks huvitavad tekstid, mis iseloomustasid lähedase elu ja kombeid. Dolomiidist ristidel on tekstid siiani väga hästi säilinud.

Meie südamele tegi aga heameelt Vabadussõja mälestussammas, mis jäi pärast Teist ilmasõda alles seetõttu, et sambal oli tekst rootsi keeles ja nõukogude sõduritele jäi sõnum arusaamatuks. Vormsi kirik, mille kõrval Vabadussõja mälestussammas asub, on rajatud 14. sajandil ja pühendatud Pühale Olavile.

Saime teada, et 1936. aastal oli saarel 2547 elanikku. Praegu on 240. Eesti Vabariigi ajal kerkis enne sõda samuti küsimus, miks kõneldakse rootsi keeles ja ka kooliharidus on rootsikeelne? Muuta polnud kombeid võimalik, sest igal rahvusel on omad traditsioonid ja tavad.

Vene baaside sissetoomise kartuses kirjutasid Vormsi

rootslased palvekirja Rootsi kuningale lubada asuda elama oma emamaale, mis ka rahuldati. Nii kadusid pikkadeks aastakümneteks saarelt rootslaste elukorraldus, keel ja kombed.

Meile ainsas muuseumis ekskursiooni korraldanud giid jättis mainimata, et muuseumis on kõik sildid rootsi keeles. Rootsi riik on aidanud muuseumi hooneid renoveerida, sisu on korraldamisel.

Katsusime varbaga mõnusat rannavett ja kahetsesime, et polnud osanud ujumisriideid kaasa võtta.

Täname meiega kaasas olnud giidi Virve Kangerit, kes juhtis oskuslikult meie tähelepanu renoveeritud puhkema-jadele, öitsvatele aedadele ja jutustas meeleolukaid seike Vormsi elust. Nägime, et saarel on palju korraldada ja ehitada ning meelitada külalisi lähedalt ja kaugelt.

Soovime, et praegune mandri ja saare vaheline aegunud praam vahetataks tänapäevase vastu ja et vormsilastel jätkuks tahet, vahendeid ja häid kontakte peremeeste-pere-naiste leidmisel, et tekiks äratundmine – Vormsi saar kuulub Eesti Vabariigile.

Viljandi uuel laululaval süüdati küüditatute mälestuseks küünlad.

Memento Viljandi Ühendus tähistas 25. märtsil märtsiküüditamise 65. aastapäeva

Hommikul kell üheksa andsid ühenduse esimees Ene Juurik ja juhatuse liige Olaf Samarüütel Vana-Võidus Viljandi Ühendatud Kutsekoolis õpilastele ja õpetajatele ajalootunni. Mälestusi kuulas üle 200 huvilise.

Kell üks päeval toimus Viljandi Pärismusmuusika aidas küüditatute pidulik koosviibimine. Tervitussõnad ütles linnapea Ando Kiviberg. Anti üle rinnamärgid "Eestist küüditatu", vanimad märgisajad olid tänaseks juba 100-aastane Sirvi Rõuk, 99. eluaastale lähenev Selma Ralja Mustlast ja 90-aastane Vilma Saksniit Viiratsist. Neid ja teisi 130 märgisajat ei heidutanud torm, libedus ega külmakraadid. Koos kuulati ka väikest kontserti.

Kell 17.30 koguneti mälestuskivi juurde. Meenutati 25 aasta tagust Memento Viljandi Ühenduse loomist. Auvalves seisis kodutütred ja noorkotkad, peeti kõnesid, asetati lillekimpe ja küünlaid. Kell kuus õhtul oli Jaani kirikus mõtisklus-kontsert, kus esinesid Kultuuriakadeemia üliõpilased.

Juba varem alustati Lauluväljakul küünalde süütamisega. Algataja, Viljandi Memento eestvedaja Ene Juuriku mitu kuud vormunud mõte oli süüdata 2497 küünalt, just niipalju, kui 1949. aastal Viljandimaalt inimesi küüditati.

Maavanem Lembit Kruuse ütles Sakalas nõnda: "Kui näeme tohutut hulka põlevaid küünlaid, millest igaüks sümboliseerib kedagi, mõistame kaotuse suurust paremini. Kui juba üks kellegi mälestuseks süüdatud küünal avaldab mõju, mis siis rääkida tuhandetest."

Viljandi Memento Ühenduse esimees Ene Juurik annab märgi "Eestist küüditatu" 90-aastasele Vilma Saksniit-Arrole ...

Olgu siin toodud Ene Juuriku tänusõnad – suur tänu Viljandi Omavalitsuste Liidu esimehele Kalevi Kaurile, linnapeale Ando Kivibergile, Harri Aaltonenile Viljandi Hansakandlest, kes soodsate küünaldega varustas, suurim tänu Viljandi Gümnaasiumi õpilastele, kes tormile vaatamata lausa 3-4 korda koos õpetaja Ave Alvrega küünlaid süütasid, kõigile noortele ja vanadele, kes ikka uuesti ja uuesti kustuma kippuvaid küünlaid süütasid. Palju tänu Sakala toimetusele väga hea kajastuse eest, noorele energilisele vabatahtlikule Gert Elmastele, kõigile Viljandi Memento juhatuse liikmetele, eriti perekond Laiapeale ja kõigile teistele üritusega seotud inimestele, keda nimetada ei jõudnud, sealhulgas oma toetavatele pereliikmetele.

... ja saja-aastasele proua Sirvi Rõugule.

Fotod erakogust